

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XXI.

Číslo 2.

Jún 2023

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

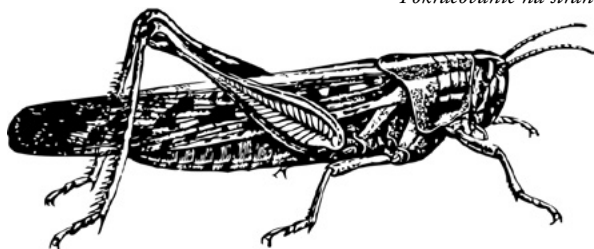
Kobylky nad Banskou Bystricou

Mnoho dobrodružných príbehov začína tajuplným, či šifrovaným odkazom a podobne je to aj s našim článkom, ktorý uvádzame na prvý pohľad nezrozumiteľným citátom zo starej knihy: „Locustarum exercitus. Advenerit ii anno primum MDXLVI atque iterum MDXLVII. Mense iulio agros urbis hostium ritu depopulati.“ Isteže sme poznali, že nejde o žiadne zaklínadlo, ale záznam v latinskom jazyku z Banskej Bystrice, ktorý nám v preklade historika a filológa Imricha Nagya oznamuje: „Útok kobyliek. Najprv prišli v roku 1546 a potom opäť v júli 1547, keď vyplienili chotár mesta celkom ako nepriateľské vojsko.“

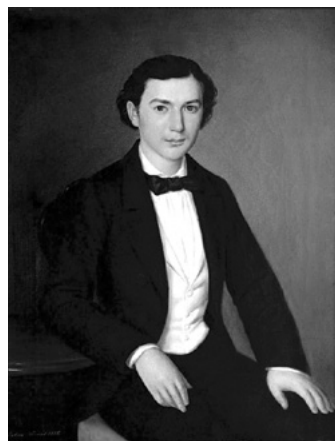
A ďalšími vetami líčenie tejto biblickej katastrofy ďalej pokračuje: „Ľud naklonený veriť veštibám v tom videl rozličné zlé znamenia. Niektorí s vážnou tvárou tvrdili, že sú predzvesťou vpádu Turkov, či Tatárov, iní vaveli, že predpovedajú požiare. Veštby jedných aj druhých sa – žiaľ – naplnili.“ To by nás ale nemalo prevapovať, keďže ľudia v minulosti videli v náletoch kobyliek jeden z božích trestov za svoju hriešnosť, ale už v 16. storočí sa vyskytli aj prípady, kedy bol tento pažravý hmyz uvrhnutý do cirkevnej kliatby.

Rozsahom skromný citát zo „Žvolenskej stolice“ známeho slovenského polyhistora Mateja Bela (1684 – 1749) nám napriek stručnosti umožňuje rekonštruovať rozsah tejto obávanéj pohromy, ktorú by sme rozhodne nemali podceňovať. Číslo vyplývajúce z výskumu entomológov sú totiž skutočne alarmujúce. Dospelý jedinec kobylky, čiže odborne koníka sťahovavého (*Locusta migratoria*), sa za istých okolností združuje do ničivých nájazdov, počas ktorých sa denne premiestňuje až o stopäťdesiat kilometrov. Špecifické zmeny počasia raz za čas spôsobia, že sa vytvorí miliardové húfy, ktoré zdevastujú všetku zeleň. Pritom už aj menší huf s 50 miliónmi jedincov – taký, aký napadol Banskú Bystricu rokoch 1546

Pokračovanie na strane 2

Poznámky o rozvoji hudobného života v Banskej Bystrici I.

Ján Egry, portrét. (Zdroj: internet)

Banská Bystrica má bohatú hudobnú tradíciu, hoci žila bohatým hudobným životom, má veľmi málo zachovaných hudobných pamiatok. Konštantín Hudec vo svojej knihe „Hudba v Banskej Bystrici do 19. storočia“ to vysvetľuje tým, že viac razy vyhorela, často bola javiskom vojnových pohybov a mnohé hudobné pamiatky boli premiestnené do krajinského archívu v Budapešti. Púšťať sa do dejín slovenskej hudby bez týchto predbežných prípravných štúdií zdá sa byť problematické.

Jednako však dejinné fakty, historické a literárne záznamy, vzťahujúce sa na hudobnú

kultúru tamojšieho občianstva sú také pregnantné, výstižné, že ich súhrn ukazuje čoraz jasnejší obraz o hudobnom význame Banskej Bystrice v uplynulých storočiach. Metodickým skúmaním zašlých časov prídeme k záveru, z ktorého bezpečne vypozerujeme, že sa v Banskej Bystrici hudobne tvorilo a pracovalo. V Banskej Bystrici aktívne pôsobil aj hudobný skladateľ Ján Egry. Jeho vedomosti, skúsenosti, skladateľský talent a úsilie sa stali zárukou ďalšieho hudobného rozvoja Banskej Bystrice. Hlavnými činiteľmi hudobného života boli kantori a organisti, od ktorých záviselo hudobné vzdelanie nielen jednotlivých rodín, ale i celých generácií. Prvoradá funkcia pripútala ich k cirkevným povinnostiam kostola, na škole zase boli činní pedagogicky, vyučujúc hudbu prakticky i teoreticky.¹

Konštantín Hudec jednoznačne upozornil bádateľov na nutnosť spracovania jednotlivých hudobných centier na Slovensku. Do hudobného života značne prispel svojimi poznámkami aj Juraj Potúček. Píše: „Memorandum slovenského národa (1861) znamenalo značné oživenie na poli národnom, politickom i kultúrnom. Z mnohých strán prichádzali ohlasy na tento významný dokument, ktorým Slováci deklarovali svoje národné požiadavky.“²

„Nové hudobné skladby a najmä Bellove Slovenské štvorspevy vyvolali polemiky. Žiadna slovenská hudobnína v 19. storočí nezbudila takú búrku, ako jeho dva útle zošítky zborov. Napriek tomu sa Bella dostáva do čela slovenskej hudby a túto funkciu plnil nádejne. Jeho skladbám venovali domáce časopisy najviac pozornosti.“

Pokračovanie na strane 3

Hrba problémov = kopec smútku

Asi sme ešte nezačali ďalší rok tak zle, ako rok 2023. Asi sme mali príliš veľké oči. Pripravili sme prvé tohtoročné číslo a aj súborné vydanie ďalšej desaťročnice. Možno ste si všimli, že toto číslo má menej strán, ale asi ste si nevšimli, že aj minulé aj toto číslo išlo v náklade o 20% nižšom. Žiaľ tohto roku nás Mesto Banská Bystrica nepodporilo. Nepodporilo nám ani časopis a ani knihu. Pre nás je podpora mesta kľúčová. Sice nepokrýva celé náklady spojené s vydávaním časopisu, ale bez nej si ďalšiu existenciu nevieme predstaviť. Na knihu sme si požičali. Prvé a toto číslo sme vydali z rezervy ušetrenej v minulých rokoch.

Od roku 2021 náklady na výrobu časopisu stúpili skoro trojnásobne. Čo bude ďalej? Nevieme. Mrzí nás, že v meste Banská Bystrica sa hľadá len na šport – tam sa peniaze vždy nájdu. A keď sa im trochu uberie, tak rodičia zoberú malé deti a idú protestovať. My sme však nedostali vôbec nič. Výsledky týchto priorit mesta sú už dnes jasne viditeľné.

Na športe nie je nič zlé, ale v zdravom tele by mal byť aj zdravý duch alebo aspoň duch. Áno, bolo nám povedané, že na šport sa dali iné peniaze, ale nám je jedno či je to iná rozpočtová kapitola, iný grant, iná dotácia..., my sme dostali nulu! Žiaľ, nie

sme ani jediný, kto v oblasti kultúry nebol podporený. To je naše mesto. Je to smutné najmä pre tých, ktorí sa snažia a snažia. Nečudujme sa, že počet obyvateľov stále klesá. „Čo chytrého zutekalo...“ a my ostatní, ktorí nemôžeme alebo už nemáme prečo v tomto „skvelom“ meste športu nejak dožiť.

Hlavou už múr prerážať nebudeme. Ak sa nám nepodarí vyriešiť túto situáciu – jednoducho skončíme. Myslíme si, že za dvadsať rokov sa nám podarilo vytvoriť unikátne dielo. Môže však pokračovať ďalej, my stále chceme. Teraz je to aj na Vás. Ak chcete aj Vy, podporte nás. Tu a teraz Vám ďakujeme. Všetkým. Tým, ktorí nás podporíte finančne, aj tým, ktorí nám len fandia a dokonca aj tým, ktorí nám aspoň nehádzu poľenú pod nohy – ďakujeme! Naš IBAN: SK841100000002942045367, ako variabilný symbol uveďte 12.

Držte nám palce, aby sme prežili a dúfajme, že budúci rok bude omnoho lepší, a že toto bude ten najhorší rok.

Richard R. Senček

Kobylky nad Banskou Bystricou

Pokračovanie zo strany 1

a 1547 dokáže zožrať tolko rastlinnej potravy, koľko by stačilo pol tisícke ľudí na celý rok.

Počítajme spolu s odborníkmi: Jeden roj kobyliek môže dosiahnuť rozmery 40 × 60 kilometrov, teda 2 400 kilometrov štvorcových, pričom na jednom kilometri štvorcovom sa môže združovať 80 miliónov kobyliek (podľa niektorých autorov až 150 miliónov). Ak tieto čísla vynásobíme, dostaneme sa na neuveriteľný počet 192 až 360 miliárd jedincov. Kobylka sa obvykle dožíva štyri až päť mesiacov. Keď nakladie vajíčka, potomstvo sa vyliahne do dvoch týždňov, pričom dospieva dva až štyri mesiace a jedince sa množia exponenciálnym radom. Dospelý hmyz napokon dorastie do dĺžky približne piatich centimetrov, dosiahne dva gramylivej váhy, pričom denne zožerie rovnaké množstvo. Nuž, ak si túto skutočnosť vynásobíme celkovým počtom kobyliek, vyjde nám, že za deň môžu skonzumovať až 384 tisíc ton vegetácie. A to je už pre krajinu, obzvlášť tú poľnohospodársku, skutočná tragédia.

Prírodné, kobylky nad Banskou Bystricou neboli izolovaným javom – mesto

Stredoveké zobrazenie ôsmej egyptskej rany – kobyliek. (Zdroj: internet)

Kobylkové pobromy sú známe z celého sveta. Karikatúra zobrazuje kobylkovú pobromu z Minnesoty v USA v rokoch 1873 až 1877. (Zdroj: internet)

a jeho okolie totiž ležalo na trase, ktorou sa letiaci húf presúval. Záznam Mateja Bela dopĺňajú napríklad kronikárske záznamy z Levoče, na ktorú kobylky zaútočili v auguste 1546: „Na zemi ich bolo až na hrúbku troch dlaní. Ľudia ich odplašovali hlučkom, ktorý robili bronzovým náradím a zvoním. Okrem toho zapalovali slamu a tak ich zahánali do lesa. Pre zničenie poživne zavládla potom drahota.“

Je zaujímavé, že ďalšie invázie hmyzu Matej Bel vo svojom diele už nezaznamenáva, napriek tomu, že k nim dochádzalo ešte v prvej polovici 18. storočia. Rovnako nepíše o obrovských škodách spôsobených húsenicami motýľov, ktoré sa v júni 1726 premnožili v okolí Banskej Bystrice: „Pre horúčavy sa húsenice natoľko rozmnožili, že obžrali zo stromov všetko lístie. Po čase sa z nich vyliahli motýle, ktoré poletovali v ohromnom množstve. Po daždi sa konáre opäť zazelenali a na nich viseli v strapcoch motýle. Deti ich veľmi mnoho pobili. Mestský hospodár sľúbil za päťsto motýľov jeden halier. Deti ich doniesli do desať tisíc, za čo im vyplatili 20 halierov.“

Miloš Jesenský

Poznámky o rozvoji hudobného života v Banskej Bystrici I.

Pokračovanie zo strany 1

Eudovít Vansa napísal o variáciách Pri Prešporku op. 9: Nadaný skladateľ p. Bella nastúpil na cestu na Parnas nášho národného umenia s dobrou myslou a pevnou vôľou, čoho dôkazom je jeho prítomné dielo. Preto sa ani nedivíme, že miesto pôsobiska J. L. Bellu – Banská Bystrica – malo v šesťdesiatych rokoch minulého storočia vedúcu úlohu v hudobnom živote Slovenska.²

„Na Nový rok 1863 sa konal v Banskej Bystrici cirkevný koncert, ktorý viedol učiteľ hudby Ján Egry. Predvedené boli cirkevné diela J. Egryho, F. Žaškovského, K. Seilera. Referent (Bella) dodáva: Náš p. Egry je veru súci chlapina... škoda, že jeho cirkevné skladby sú slov. obecnstvu menej prístupné. Podobného druhu práce si osvoja obyčajne Nemci.“² Tretia gymnaziálna beseda sa konala 14. marca 1864 a viedol ju J. Egry... V programe boli tri spevy a rečňovanky. Pieseň Slovenský brat spieval 56-členný žiacký zbor. „Pre hudobných žiakov usporiadali hudobnú besedu 9. februára 1867. Referent koncertu vyzdvihol zvlášť predvedenie Bellových variácií Pri Prešporku, ktoré zahrál autor.“²

Popri banskobystrických skladateľoch (Egry, Bella) ozvali sa aj jedinele aj ďalší domáci skladatelia. Spomenieme aspoň Augusta Horislava Krčméryho, ktorý zredigoval šesť čísel hudobnej prílohy Hlahol a v roku 1864 vydáva v úprave pre spev a klavír skladbu Hojže, Bože na text Andreja Sládkoviča a zredigoval spoločenský spevník (Banská Bystrica) obsahujúci 300 textov národných a ľudových piesní.²

„V roku 1861 – 1863 učil Ján Egry v Banskej Bystrici o 19 rokov mladšieho Jána Levoslava Bellu a predviedol Bellovi, ešte ako 16-ročnému žiakovi, v katedrálnom kostole inštrumentálnu omšu a moteto Ave verum. Roky, keď sa Egry stykal s Bellom, lepšie povedané, keď sa okolo biskupskej rezidencie pracovalo pod egidou biskupa Moyzesa, boli v jeho tvorbe veľmi dôležité tým, že sa viazali k slovenskému hudobnému životu. Roku 1865 vyšlo prvé vydanie Katolíckeho spevníka a v týchto rokoch sa Egry zainteresoval v Pešťbudínskych vedomostiach na ochranu svojho bývalého žiaka Jána Levoslava Bellu, keď bol tento kritizovaný Mich. Laciakom za prvý diel Slovenských čtvorspevov. Egry sa priznal, že dielo prezrel a cítil sa tak spoluzodpovedným zaň. V tejto polemike sa ukázalo umelecké krédo Egryho, ktoré bolo vzdialené školomeštvu a ktoré stavalo prax nad teóriu. Egry sa odvolával aj na Beethovena a na tvoriteľskú voľnosť v umení: „a choť aj pán Bella niektoré akordy voľnejšie užíva, jako to prísnosť harmonických pravidiel považuje, to s dobrým svedomím pred verejnosťou každý posudzovateľ zamlčať môže, ponevác je to napospol známa vec, že oheň mladých skladateľov rád vyblkuje aj nad pokrývku pravidla, a čo viac, že podobné odchýlky všeobecným užívaním v galantnej skladbe temer sankcionované nachodíme v skladbách najvýtečnejších umelcov nášho veku.“³

„Ján Egry sa venoval aj teoretickej práci a to predovšetkým otázkam harmónie. Dôkazom toho je jeho Katolícky spevník, v úvode ktorého medzi iným píše: „Pohnútky k vydaniu tohto spevníka boli tieto:

- a) aby bolo z čoho vyučovať mladíkov chystajúcich sa k stavu učiteľskému, s ktorým u nás spojený je aj úrad organistu,
- b) aby mali podľa čeho sa držať i tí, ktorí síce úrad tento už zastávajú, ale snáď nemali príležitosť naučiť sa správne sprievodu organom piesne pri službách božích užívané, aby tak,
- c) nedosiahlo sa v ohľade tomto rovnoprávnosti a správnosti, lebo každý vie, že pekný spev a sprievod organu srdce k pobožnosti povzbudzuje, naopak ale zlý spev a sprievod roztržitým ho činí.“

Spevník môžeme považovať za praktickú učebnicu harmónie spojenú s improvizáciou. Dôkazom toho sú aj malé harmonické závery za jednotlivými piesňami. Egry sa však neuspokojoval len s touto formou. Druhé vydanie už pripravoval s poučkami o akordoch, prechodoch a celkove o harmónii. Preto napísal obežník kantorom:

Titulná strana Egryho „Omša na Zelený štvrtok“ (Zdroj: archív autora)

Cteným pánom kantorom!

V roku 1865 (v Brne) som vydal cirkevný „Katolícky spevník“. Toto vydanie bolo cez veľmi krátku dobu vypredané. Mnohí záujemci sa oň informovali a chceli ho kúpiť. Oznamoval som im, aby sa do 31. jan. 1888 prihlásili u mňa. Lebo som sa rozhodol o druhé vydanie. V novom vydaní budú aj nové piesne, vysvetlenia o harmónii (v maďarčine) a medzihry. Záverom dodávam, že príklady som zostavil tak, aby úvodné a záverečné sprievody boli hrateľné aj pre slabších organistov.⁴

Druhé vydanie Katolíckeho spevníka, vyšlo tiež v Brne r. 1889. „Egry pripojil k piesňam interludia a nakoniec k nim ešte pripojil osobitné organové prelúdiá. Interludia i prelúdiá sú invenčne svieže... a zvlášť prekvapujú po harmonickej stránke, ako príklad uvádzame interludium zo strany 193, kde nachádzame priekopnícke enharmonické modulácie smelé v tomto odbore vo svojej dobe.“³

Myslíme si, že tento príklad nemal na mysli pre slabších organistov. Nielen dobrá hra, ale aj dokonalá znalosť harmónie je potrebná na pochopenie harmonickej štruktúry interludia. Nakoniec z príkladu dostávame dokonalý obraz o hudobnej vzdelanosti Jána Egryho, ktorý v tom čase bol regenschori v hradnom kostole a súčasne učil na gymnáziu a Učiteľskom ústave v Banskej Bystrici.

Alexander Melicher

Poznámky:

1. HUDEC, Konštantín. *Hudba v Banskej Bystrici do 19. storočia*. Tranoscius, r. 1941 v Liptovskom svätom Mikuláši.
2. POTÚČEK, Juraj. *Slovenský hudobný život v rokoch 1863 – 1875*. In *Hudobný archív* 12, Matica slovenská 1994.
3. *Dejiny slovenskej hudby*. Bratislava 1957.
4. MELICHER, Alexander: O kantorskej tradícii. In *Zborník Akadémie umení v Banskej Bystrici*, č. 3. 2014.

Ján Karol Bürtsch/Pirtsch

Zlatník Ján Karol Bürtsch (tiež: János, Hansz, Johann, Johannes, Carl, Carlt, Carolus, Carol Biertsch, Bürsch, Bürtzsch, Birtch, Pürtsch, Pirtsch) bol v roku 1647 prijatý za majstra do banskobystriického zlatníckeho cechu a v roku 1654 sa stal cechmajstrom zlatníckeho cechu. [pozn. autora: Cechmajster bol najvyšším predstaveným a stál na čele celej cechovej organizácie. Cechmajstra a funkcionárov cechu volili členovia každoročne na výročný sviatok udelenia artikul. Cechmajster reprezentoval organizáciu pred vrchnosťou, dbal o zachovanie a dodržiavanie cechových artikul, riešil spory v rámci cechu. Často vykonával aj funkciu pokladníka a bol aj tzv. probmajstrom – kontrolárom kvality výrobkov aj používanej suroviny]. Bürtschova zlatnícka kariéra je obhraničená rokmi 1647 – 1678. Ako zlatník a ringbürger vlastnil od roku 1649 meštiansky dom na dnešnej Dolnej ulici č. 9 a spolu s týmto domom vlastnil ešte aj dom na námestí č. 3. V rokoch 1673 – 1674 býval na dnešnej Hornej ulici v dome č. 8. V cechovej knihe zomrelých majstrov sa nachádza na 54. mieste.

Majstrovská značka Jána Karola Bürtscha. (Zdroj: TORANOVÁ, E. Zlatníctvo na Slovensku)

Výchova budúcej zlatníckej generácie

Ján Karol Bürtsch sa venoval aj výchove novej zlatníckej generácie. Počas svojej zlatníckej kariéry vychoval 6 budúcich adeptov zlatníckeho remesla.

- **Matej Reutl (Riudlt)** nastúpil za učňa dňa 7. apríla 1647 a 24. septembra 1651 bol oslobodený. Jeho ručiteľmi boli Bartolomej Ruhm a občan Maller Allhier.
- **Kristián Pruckner** nastúpil do učenia 19. januára 1654 na päť rokov. Majster sa zaviazal, že sa postará o chlapcovo oblečenie. Kristián bol z učenia 30. júna 1659 oslobodený.
- **Jonáš Folckh**, syn zlatníckeho majstra a kremnického meštana Jonáša Folckha, nastúpil do učenia 5. marca 1661 na štyri roky. Jeho oblečenie financoval otec a pri oslobodení z učenia zaplatil otec aj poplatok 6 forintov. S menom Folckh mladší sa stretávame v zápise o kremnických majstroch v roku 1701.
- **Ján Harel**, syn Kremničana Balzera Harela, nastúpil do učenia v cechu 15. januára 1663 na štyri roky. Jeho oblečenie financoval otec a pri oslobodení z učenia zaplatil otec aj poplatok. Ján Harel 28. januára 1667 ukončil učňovské roky.
- **Jakub Ramsler**, syn Jakuba Ramslera staršieho, zlatníckeho majstra v meste, nastúpil do učenia 21. mája 1665. Obe strany sa dohodli, že majster zaplatí poplatok za prijatie do cechu, ale za oblečenie aj zaplatenie poplatku za oslobodenie je povinný postarať sa jeho otec. Jakub Ramsler ml. pôsobil ako majster zlatník v Banskej Bystrici od 12. augusta 1680 do roku 1691.
- **Ján Pavol Storch**, syn zlatníckeho majstra a občana Banskej Štiavnice Jána Storchu, nastúpil do učenia v cechu dňa 31. júna 1667 na päť rokov. Jeho oblečenie financoval otec a pri oslobodení z učenia zaplatil otec aj poplatky prijatia do cechu a oslobodenia v celkovej sume 6 forintov a 48 denárov. Ján Storch 2. februára 1672 ukončil učňovské roky. Pri akte bol prítomný aj jeho otec a dohodnuté poplatky s výukou uhradil. S menom Jána Pavla Storchu sa stretávame už ako so zlatníckym majstrom v Banskej Bystrici, kde ho prijali do cechu 12. augusta 1680. Ako zlatník pôsobil v meste do roku 1691.

Vybrané dielo Jána Karola Bürtscha

Strieborný pohár s rastlinnou výzdobou

Z internetového portálu aukčného domu LOT-ART je známy predmet – strieborný pohár zdobený rytými kvitnúcimi kvetmi: snečnica, klinček, ľalia, tulipán s hmyzom. Na spodnej strane pohára je vyryté meno Michael Clement Ao. 1666. Kveti boli inšpirované dielom flámskeho rytca Adriaena Collaerta (1555/65 – 1618), najmä jeho rytými platňami v publikácii Florilegium ab Hadriano Collaert caelatum, vydanej koncom 80. rokov 16. storočia v Antverpách. Nádobu je strieborná, čiastočne pozlátená. Pri tvorbe uplatnil zlatník techniky odlievania, tepania, gravírovania a cizelovania. Celková výška nádoby je 7 cm, váha 92 gramov. Predmet bol vyrobený pravdepodobne v roku 1666. [pozn. autora: V čase vzniku strieborného pohára pôsobili v Banskej Bystrici dvaja zlatníci s vyrytým priezviskom Clement – Jonáš a Ján. Ak by bolo došlo k zlej interpretácii krstného mena Michael, je pravdepodobné, že autorom pohára mohol byť aj jeden z týchto majstrov. Pretože uvedená aukčná spoločnosť zlatnícku značku autora strieborného pohára neuvádza, čiastočne sa spochybňuje Bürtschovo autorstvo, pod ktorým je strieborný pohár aukčnou spoločnosťou uvádzaný].

Strieborný pohár s rastlinnou výzdobou. (Zdroj: LOT-ART)

Z ďalších Bürtschových prác je známy kalich z obce Smrečany (Liptovská župa) v majetku rímskokatolíckeho kostola Obeťovania Pána, ktorý vyhotovil v roku 1653 a osemhranný pokál s dvoma uchami, ktorý sa nachádza v majetku Antona (Antal) Radvánskeho.

Majstrovská značka ICB

Majstrovskú značku Jána Karola Bürtscha tvoria začiatkové písmená (latinsky písaného) mena majstra „ICB“. Pod písmenom „I“ sa nachádza znak dvoch prepojených trojuholníkov, pripomínajúci šesť cípu hviezdu – hexagram.

Cechová truhlica banskobystriického zlatníckeho cechu z roku 1654

Počas majstrovského obdobia Jána Karola Bürtscha a v roku, keď sa stal cechmajstrom, bola v cechu vyrobená z javorového a dubového dreva vzácna cechová truhlica – láda, banskobystriického zlatníckeho cechu, najdôležitejší symbol každého remeselníckeho cechu. Na čelnej stene dominuje bohatá figurálna a intarzovaná ornamentálna výzdoba v kombinácii svetlého a tmavého dreva. Centrálnym prvkom je stredný diel, ktorý tvorí architektonicky riešená nika, s vyobrazenou časťou zlatníckej dielne s pracovným stolom, výrobnými nástrojmi a hotovými výrobkami. Prácu zlatníka tu prezentuje patrón zlatníkov sv. Elígus. Okolo ústredného motívu sa nachádza intarzia štylizovaných vegetabilných úponkov a po oboch stranách v užších poliach sú symetricky umiestnené rebrované guľaté vázy s rastlinnou výzdobou. Podobná výzdoba je aj v strede vrchnáka. Na ňom sú umiestnené dva štítky pre sklápacie držadlo a štítok na kľúč.

Z vnútornej strany vrchnáka sa nachádza hladká zámková doska. Na nej sú vyrytí dvaja anjeli a v strede kompozície je v stuhe umiestnený nápis:

SOLLI DEO GLORIA / BUÐ BOHU SLÁVA

Pod stuhou v oválnej kartuši je nápis:

Im eltiſten Ampt. Herr Johann Carol Pirtsch Herr Martin Feistl 1654. Cechový predmet reprezentoval mesto Banská Bystrica na Mileniárnej výstave v roku 1896 v Budapešti a na Svetovej výstave v roku 1900 v Paríži. Cechová truhlica uchovávala písomné dokumenty, artikuly, rodné listy, krstné listy, výpisy z matrik, výučné listy, vysvedčenia, vandrovné knižky, účtovné knihy, kvitanie, testamenty majstrov, knihy záznamov, knihy majstrov, osvedčenia, či rôzne cechové korešpondencie. Nechýbali cennosti, ako boli pečatidlá, peniaze, alebo sošky patrónov. Cechová truhlica sa stala stredobodom života cechu, do nej sa ukladali všetky peniaze z pokút, zápisných poplatkov z prijatia učňa, cechové taxy (za prijatie nového majstra), členské poplatky.

Filip Glocko, Stredoslovenské múzeum

Pramene a literatúra

BALÁŽ, J. *Domy starej BANSKEJ BYSTRICE II.*, DALIBB, s. r. o. 2015, ISBN 978-80-8141-095-6.

Cechová truhlica banskobystričského zlatníckeho cechu (Zdroj: Stredoslovenské múzeum)

BALÁŽ, J. *Domy starej BANSKEJ BYSTRICE III.*, DALIBB, s. r. o. 2019, ISBN 978-80-8141-220-2.

BESEDIČ, M. *Z cechovej truhlice/Cechové pamiatky na Slovensku.* Katalóg výstavy. Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, Bratislava 2016. ISBN 978-80-8060-388-5.

KŐSZEGHY, E. *Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig.* Budapest 1936.

GLOCKO, F. *SAMUEL LIBAY – život a dielo banskobystričského zlatníka.* Stredoslovenské múzeum 2018, ISBN 978-80969866-7-5.

GRAUS, I. K prezentácii zbierok Mestského múzea v Banskej Bystrici na Mileniárnej výstave v Budapešti v roku 1896. In *Metodický spravodaj* 1 – 2/1988.

MIHALIK, S. Besztercebányai ötvösök a XV – XIX. században. In *Múzeumi és könyvtári értesítő.*

TORANOVÁ, E. *Zlatníctvo na Slovensku.* Neografia Martin, Tatran Bratislava 1983.

Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Banská Bystrica, mesto so zriadeným magistrátom 1255 – 1922, Banskobystrické cechy 1443 – 1872, C 43/3, Protokol 1641 – 1872, inv. č. E – 115.

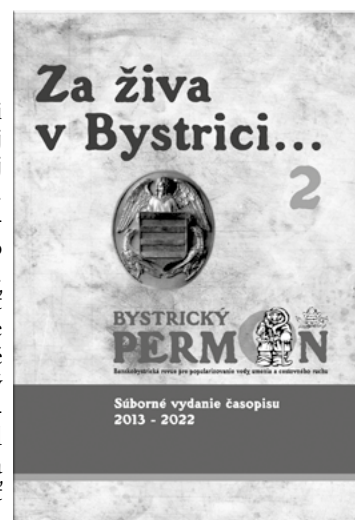

Detail zámková doska (Zdroj: Stredoslovenské múzeum)

Zrodila sa nová kniha pre vás...

V rámci osláv 20-teho výročia vydávania časopisu Bystrický Permon sme do života uviedli našu druhú knihu. Stalo sa tak v Národnom dome, v rámci 55. Bystrickej hodinky, na ktorej mnohí z vás nechýbali a mohli si tak knihu nie len kúpiť, ale aj ochutnať z jej narodeninovej torty, či mať možnosť vypočúť si rozprávanie členov redakčnej rady o zrode nášho časopisu. To, ako to všetko začalo, kto prišiel s nápadom, kto pomohol a ako to ďalej pokračovalo. Dozvedeli ste sa kto je to Permon, ako sa dostal do loga hlavičky časopisu, ale aj to, kto bol jeho tvorca. Kniha je súborným vydaním všetkých čísel časopisu za druhú dekádu našej existencie. Na viac ako 650-tich stranách je všetko čo sa nám podarilo napísať a vydať za ostatných desať rokov. Stálo nás to nemálo úsilia, ale podarilo sa. Tí z vás, ktorí vlastnia jej prvé súborné vydanie pred desiatimi rokmi, tak môžu na policičku vedľa nej položiť ďalšiu veľkú knihu. Je v nej také isté množstvo informácií, ako v tej prvej. Žiaľ, tá prvá je už beznádejne vypredaná, ale druhý diel v obmedzenom náklade je ešte stále k dispozícii na adrese vydavateľa: <https://www.am-theon.sk/produkt/za-ziva-v-bystrici-2/>. Pre tých, ktorí z vás preferujú kamenné obchody pred internetovým nakupovaním si ju môžu kúpiť v Informačnom centre mesta Banská Bystrica v historickej radnici na Námestí SNP. Knižka obohatí vašu knižnicu a nám pomôže prežiť v týchto ťažkých časoch.

Richard R. a Anna Senčecovci

Banskobystrické kiná v čase-čas v kinách – 9. časť

Kino Odborár/„Do Odborára“/Klub Kino/Art Kino/Art Kino Klub/Korzo (1988 – 2007)

Istý čas bol DK ROH ZVT na Námestí slobody, ktorý otvorili v roku 1979, bez stáleho kina, hoci pôvodný projekt s ním počítal. Práve v tom roku požiadal vedúci technického oddelenia Ján Styk premietачa Ing. Frniaka o opravu 16 mm kufrikového projektora Meopton v sále komorného divadla, kde sa nepremietalo pravidelne. Ten zistil, že je iba uvoľnená poistka, na čo mu Styk prezradil zámer spustiť v komornom divadle kino so stabilným 16 mm projektorom. Frniak namietal, že je výhodnejšie inštalovať profesionálne 35 mm prístroje, keďže kabína je dostatočne veľká, aby tam boli umiestnené, a keď dostal odpoveď, že na to niet peňazí, podujal sa zohnať takúto techniku za lacnejší peniaz. V Turčianskych Tepliciach práve menili funkčné nemecké projektory D21 (dresdeny) za Meopton 5 a Ing. Frniak ich za odvoz na dvakrát dopravil do DK ROH, jednak svojím žiguliakom kombi, jednak odborárskou škodovkou 1203. Práve v tom období sa oblúkové lampy menili za xenónové výbojky, čo sa uskutočnilo aj v prípade týchto dresdenov. Výpomoc našiel u kinotechnikov Pašku, Kašáka a Chladného. Pri xenónkach už nebolo treba pri premietaní dvoch, stačil jeden operatér. Táto technika zostala v tomto kine do najnovších čias, pravda, dom kultúry je v takom stave, v akom je. Inak, Jaroslav Frniak už ako 15-ročný bol praktikantom aj premietacom v kine Jánošík v Palúdzke, neskôr sa premietaniu kvôli štúdiu nevenoval, no v roku 1977 po absolvovaní premietачských skúšok už obsluhoval projektory na amfiteátri, a to do roku 1979. Potom občas „zaskakoval“ v kinách Urpín a Hviezda, napríklad vtedy, keď bol Išo Gosiorovský na dovolenke. V roku 2017 sa vyjadril, že premietanie stále na klince nezavesil, hoci oslávil sedemdesiatku...

Inými slovami, pod strechou domu kultúry slúžilo najskôr kino v komornom divadle s kapacitou okolo 270 miest, kam inštalovali spomínané dresdeny. Po tom, ako pribudla dostavba, v ktorej našlo miesto stále širokouhlé kino Odborár, sa kinoprojekcia preniesla do týchto priestorov, sporadicky však fungovali obe sály súbežne. Tu inštalovali už modernejšie „mašiny“ Meopton 5X. K dostavbe sa viaže kuriózna historka. Stalo sa, že na detské dopoludňajšie predstavenie zavítali malí diváci a v kinosále Odborára našli spadnutý strop! Prosto – šlendriánska robota do dávatela. Červenáková to vyriešila promptne, narychlo povolala Ing. Frniaka, ktorý film odpremietal vo vedľajšom komornom divadle. Napokon, išlo o kšeft, aj keď detičky platili len po jednej korune.

Vznik Odborára sa datuje do letného obdobia 1988 (jún) a svoje názvy menil vari tak často ako neďaleká Skuteckého ulica... Premietalo sa denne, víkendy nevynímajúc, o 17. a 19. hod. Prvou vedúcou kina bola Tomašovského kolegyňa Anna Červenáková, bývalá uvádzačka z Urpína, po nej Miloš Kopa, neskôr Ján Bahýl. Išlo o moderné, širokouhlé kino s kapacitou 340 miest, prevádzkované „tesláckmi“ ako napokon celé zariadenie. Premietalo aj filmy pre pamätníkov. Práve pri jednom z nich – Krížniku Potemkin – vydal Bahýl inžinierovi Frniakovi príkaz, že ho musí odohrať bez zvuku. Presnejšie, bez filmového zvuku, pretože „podmaz“ k filmu robil známy banskobystrický hudobník Ečí Vágner hrou na klavíri, presne ako za Cikkerových čias! Pri uvedených dvoch 35 mm prístrojoch sa vystriedali Ing. Frniak, Imrich Gosiorovský, jeho syn Ivan, ktorý ako prvý uvádzal film Tanec s vlkami v roku 1991, ďalej Štefan Poliak, Ing. Igor Major i Pavol Mikula, z uvádzačiek spomeňme Máriu Mikovú. Ešte v polovici júna 1988 sa súčasťou hudobného festivalu „Zaprášenými cestami“ v DK ROH stala prehliadka klasických filmových westernov. Aj o dva roky neskôršie v tamojšom klube mládeže fungovalo alternatívne kino (predstavenia o 19. hod.) i filmové

predstavenia pre deti MŠ (9,30). Odborár naďalej premietal denne. Po „nežnej“ sa po prvýkrát zmenil názov kina v roku 1991, po novom išlo o Klub kino. Bolo tiež domovskou pôdou FK Banská Bystrica. V roku 1993 absolvovala Asociácia slovenských filmových klubov svoje zakladajúce rokovanie práve v tomto kine a istý čas figurovala ako jeho majiteľ – nájomca. O dva roky zmenila názov na Art kino. To trvalo až do doby, kým si kino neprenajala filmová distribučná spoločnosť Intersonic – ktorá si prenajala aj kino Hviezda – a vytvorila sa alternatíva: z kina v DK bude kino komerčné s tým, že sa bude premietat trikrát denne (o 16., 18. a 20. h) a z Hviezdy sa stane komorné, umelecky vyprofilované kino. Následne sa názov Art kino zmenil na kino Korzo. V druhej polovici 90. rokov sa premietalo o 17,00 (16,00, 17,30) a 19,30 (19,45) pri vstupnom 50, 55 a 60 Sk, no pri akciách, ako bol Envirofilm '99, sa premietalo o 9,00 a 12,00. Kinu zazvonil umieračik v auguste 2007, keď majiteľ usúdil, že sám sebe konkurenciu robiť nebude, hoci sprvoti sa v Bratislave uskutočnilo aj rokovanie o inom smerovaní...

Kino Železničná stanica ČSD Banská Bystrica (1951 – 80. roky)

Išlo o premietanie na prenosnom 16 mm projektore OP 16 v priestoroch kultúrneho strediska vo vestibule hlavnej stanice na Ul. 29. augusta a za socializmu podobne ako knižnica slúžilo na skrátenie času cestujúcich. Hralo sa dvakrát do týždňa. Na detské nedeľné predstavenia o 10. hod. však boli zvedaví aj malí diváci z blízkeho okolia, o to väčší, že vstup bol zadarmo. Náplň tvorili najmä grotesky, žurnál, resp. obdoba kina Čas. Najväčšiemu záujmu sa toto kino tešilo v 60. rokoch. Stanicu uviedli do užívania v máji 1951, pôvodnú postavili ešte v roku 1874 na trati zo Zvolena v lokalite neskoršej reštaurácie Srdiečko a asanovali ju v roku 1959.

Kino Ponrepo (60. roky)

Fungovalo najmä v časoch politického odmäku v 60. rokoch. Išlo o archívne filmy, ktoré sa neuvádzali v bežnom hracom profile kín. Vo februári 1969 v rámci celoštátneho filmového seminára a 5-ročného pôsobenia FK v Banskej Bystrici uviedlo Ponrepo výnimočne pre širokú verejnosť 20 filmov, o. i. Tarzan, syn divočiny (USA). Všetky predstavenia „bežali“ v kine Hviezda, a to po celý deň pri vstupnom 5 Kčs. Štyrmi titulmi sa tu prezentovalo aj o dva mesiace neskôršie. Od konca roku 1969 vošlo v našom meste do povedomia fajnsmekrov ako študijné kino archívnych filmov Filmotéka, možno teda hovoriť o výlučne klubovom kine.

Kinosála Múzea SNP/Klub kino (1955 – doposiaľ)

Múzeum SNP otvorili 8. mája 1955 a od svojho vzniku organizuje aj kultúrno-osvetové a výchovno-vzdelávacie podujatia. Predovšetkým formou besied s účastníkmi SNP, prednášok a premietaním dokumentárnych a hraných filmov s tematikou 2. svetovej vojny. Po otvorení sa zaradilo k moderným kultúrnym stánkom a poskytlo útočisko fajnsmekrom náročnej filmovej ponuky. Presťahovaním múzea do budovy Pamätníka SNP získala táto inštitúcia v roku 1969 kvalitný priestor – kinosálu s kapacitou 150 návštevníkov s možnosťou realizovania aktivít, vrátane premietania filmov. V rokoch 1973 – 1980 pôsobili pri múzeu dva filmové kluby, Filmový klub mládeže a Klub priateľov sovietskeho filmu. Vedúcim tu bol istý čas Ivan Sklovský, otec speváčky Sisy Sklovskej. Išlo teda o klubové kino a filmy najmä sovietskej produkcie aj s vo-jenskou tematikou v rámci školských podujatí. Z premietачov tu pôsobil istý čas Pavol Mikula. Od roku 2010 – 2014 bolo kino pravidelne dejiskom Envirofilmu. Keď 31. 12.

2011 ukončil banskobystriický FK svoju činnosť v priestoroch multiplexu Cinemax (predtým Europa Cinemas), od nasledujúceho roku sa priaznivci klubových filmov potešili komornejšiemu a klubovejšiemu prostrediu v kinosále Múzea SNP. Premietalo sa len v pondelok o 19.30 hod., čo vyhovovalo najmä priaznivcov a členov z okolitých miest a obcí. Festivaly a mimoriadne prehliadky neboli časovo obmedzené. Program klubu tradične vyplnili novinky i klasické tituly distribuované Asociáciou slovenských filmových klubov (ASFK). Kapacita kina je 136 miest a v najnovšej dobe tu pôsobili traja premietачi. Dvaja externí, Ivan Školuda ml. a Michal Jaso, tretím do partie sa stal zamestnanec múzea Jozef Čiampor. Na každom predstavení totiž musí byť prítomný pracovník múzea, aby zabezpečil potrebné úkony pred premietaním. Vstupenky mala na starosti Zora Štempelová.

Kino Domu dôchodcov na Hornej ulici (1959 – 80. roky)

Spestrením života obyvateľov tohto sociálneho zariadenia (Domov dôchodcov a domov sociálnych služieb) sa stalo nepravidelné premietanie 16 mm filmov, a to raz-dvakrát týždenne na I. poschodí budovy. Za projektorom pôsobil najprv Išo Gosiorovský, ktorý tu tento druh rozptýlenia seniorov uviedol snímkami Rodná zem a Fričovho Jánošíka, ďalej Vladimír Malinovský, pracovník krajského filmového podniku. Divácku kulisu tvorili obyčajne tri desiatky seniorov. V kluboch dôchodcov premietal aj Barnabáš Fábry.

Kino Divadla hudby/Divadla hudby PKO (1959 – 1973/1974 – 1991)

Keď sa v roku 1959 otváralo Divadlo hudby v bývalých priestoroch mestského rozhlasu na prízemí radnice (MsNV) na Námestí SNP 1, zaznievali hlasy, že ide o zbytočnú investíciu, keďže vraj vážna hudba tu nie je v oblube. No už o dva roky usporiadalo DH celkom 230 predstavení pre širokú verejnosť, ale aj školy, jednotlivé podniky a závoďy. Zúčastnilo sa ich 7 864 divákov, podstatne viac ako rok predtým, pričom 85,2-percentná využitelnosť kapacity radila DH k špičke v republike. To svedčilo o jeho opodstatnenosti. Dlhodobo dominovala hudobná programová náplň, no od začiatku bola spostená filmom, diapoziťmi, poéziou i tancom. Dramaturgický plán DH schvaľoval odbor školstva a kultúry MsNV s výborom Kruhu priateľov umenia pri PKO. DH spolupracovalo s podobnými zariadeniami v Prahe, Bratislave a iných mestách a po tom, ako získalo stereofónne reprodukčné zariadenie, zaviedlo o. i. štyri pravidelné predstavenia týždenne, na žiadosť KPU od začiatku 60. rokov každý pondelok premietanie krátkych filmov, najmä grotesiek, v sobotu programy pre mládež a v nedeľu doobeda detské pásma. V roku 1962 uviedli do života novinku – vstupenky sa nepredávali, ale deti si samy vymenili vstupenky bez dozoru na pripravenom stolíku. O dva roky nato bolo DH miestom informačného strediska XV. FFP a premietalo sa aj v nasledujúcom období.

V roku 1969 napríklad počas vtedajšej zimnej filmovej školy, o. i. americký film Mata Hari s Gretou Garbo z roku 1931 či francúzsky Pán Ripois s Gérardom Philipeom z roku 1954. Išlo o večerné predstavenia po zotmení zadnou projekciou na výklad zvnútra, diváci stáli na chodníku bez ohľadu na počasie. Premietali sa aj krátke filmy ako Ferdo Mravec či Vzburá hračiek plus týždenník na záver. Z apríla 1972 môžeme uviesť filmovú pohľadnicu k výročiu narodenia V. I. Lenina. Z premietáčov utkvil v pamäti Vilo Šustek. Po prestávaní DH na Ulicu družby na Fončorde v roku 1973, kde sa usídlilo po rekonštrukcii budovy Mladost z pôvodnej predajne potravín spolu s agitačným strediskom, prevádzkoval toto zariadenie Park kultúry a oddychu a na účely 16-milimetrového kina slúžila sála, kde sa konali aj iné akcie, takže stoličky neboli pevné ako v bežnom kine. Kino otvorili v roku 1974, vyznačovalo sa pomerne solídnu tech-

nickou výbavou, doplnenou prenosnou premietачkou Club 16. Začínalo s premietaním pre materské školy a školské družiny ZDŠ Mládežnícka a Okružná za korunu – pustila sa im pesnička a náučný hudobný program. Krátke filmy boli v ponuke ako doplnok k hudobným programom. Kapacita dosahovala zhruba 120 sedadiel, ozvučenie na úrovni, a tak boli predstavenia zväčša vypredané. S premietaním tam začínal Gosiorovský: „Pretože som býval na Mládežníckej, ponúkol som svoje služby na premietanie celovečerných filmov pre dospelých v piatok večer a v sobotu dopoludnia pre mládež, tiež v nedeľu doobeda a popoludní pre deti. Odoberal som síce divákov z neďalekého Kina mladých, ale lepšou dramaturgiou som pomohol PKO s tržbami i návštevnosťou. Ako bývalý zamestnanec SPF som mal schodnejší prístup k filmom, išlo o úplne nové kópie. Naučil som tu premietач aj zamestnancov, dokonca 80-ročnú upratovačku,“ spomínal po rokoch. Realizovali sa tu tematické prehliadky, festivaly filmov (veselohry, hudobné filmy, westerny), vedenie skúšalo rozbehnúť aj Detský filmový klub, ale najväčšie úspechy zožali prehliadky Prázdniny s filmom (letné, jarné, zimné). V DH začínal Oto Sovák, vedúcou prevádzky bola Mária Fábryová, po nej Ľubica Valentová a Katarína Žirošová. Po čase prevzal zariadenie ako jeho vedúci Peter Hajzúk v súčinnosti s Jánom Országhom (1951), ktorý pochádza zo známej banskobystrickej hokejovej dynastie a ktorý vykonával v DH funkciu technika a súčasne premietачa v období 1976 – 1979: „Po nástupe do DH ma zaučal Išo Gosiorovský, zložil som aj premietачské skúšky. Pri výbere filmov sme využívali protekciu, lebo v SPF na Hornej ulici pracovala Gosiorovského žena. Bolo to v dobe, kedy leteli vinnetuovky, Angélica, Fantomas a podobné kasové trháky. Vo svojej réžii sme si zabezpečovali nielen program, ale aj propagáciu, teda plagáty s programom kina. Kino sa tešilo značnej obľube nielen obyvateľov Fončordy, ale celého mesta.“ Okrem Országha tu premietal aj Tomašovič s Pavlom Mikulom. V roku 1978 prevádzku kina ukončili, vzápätí však nastúpil ako technik i premietач Ivan Kyzúr a pokračoval. Tematicky to bolo naďalej zamerané na hudbu, do nej sa premietali krátke animované filmy ako Krtko, No, počkaj, zajac!, disneyovky či cestopisy, teda najmä pre detských divákov. Dopoludnia sa hrávalo pre školy, resp. školské družiny, ktoré sa objednávali vopred, detské predstavenia zhruba štyrikrát mesačne mali začiatok stanovený na 14. h. Celovečerné filmy sa premietali popoludní o 17. i 19. hod. a potom v sobotu a nedeľu, jeden titul maximálne dvakrát. Vstupné sa pohybovalo v rozpätí 2 – 6 Kčs, detské predstavenie po 1 Kčs.

Keď raz Gosiorovský premietal film Medvedík Yogi cez víkend päťkrát a v pondelok priniesol do PKO tržbu 9 000 korún, ekonóm Smitka mu položil zaujímavú otázku: „Pročpak jste nedonesl víc peněz?“ Ešteže Išo potešil mládež z okolia Mladosti a hlavne riaditeľa PKO Jána Šoltésa... Nechýbali ani programy s protivojnovou tematikou na filmovom plátne. Administratívne záležitosti obhospodaroval Koloman Cotteli, ktorý však ako Gosiorovského „učeň“ aj s Fábryovou a ďalšími pôsobil i ako premietач. Časom sa k uvedenej zakúpila ďalšia prenosná premietачka a navyše stabilná Meopton 1 s projekčnou, neskôr halogénovou žiarovkou. Premietanie nechýbalo ani v roku 1990, pravda, išlo najmä o celovečerné videofilmy. Ba vo februári nasledujúceho roku ešte uviedli do života Filmový klub detí so vstupným 5 Kčs, abyv decembri definitívne zazvonil umieračik. Šéfom DH aj kina bol tiež Milan Lukáč, po Hajzukovi prevzala funkciu Viera Kyzeková, ktorá v nej zotrvala až do zrušenia tohto zariadenia. Po zániku Divadla hudby, o ktoré PKO prišiel v roku 1989, sa tu usídlilo parketové štúdio.

Výber z publikácie Ján Beňuška, Vladimír Bahýl: Banskobystrická kiná v čase-čas v premenách (OZ Za živa na amfiteátri, Banská Bystrica 2018) (s láskavým povolením autorov)

(Bez redakčných zásahov.)

Alexej Thurzo – z Thurzovho domu do kráľovského paláca

Tento rok si pripomínáme 480. výročie úmrtia Alexeja Thurzu, ktorý previedol rod z meštianskeho stavu do radov Uhorskej aristokracie. Pritom je známe, že Thurzovci boli významným šľachtickým rodom v Uhorsku. V priebehu dvoch storočí 1430 – 1636 sa vypracovali medzi absolútnu špičku uhorskej aristokracie. (V prílohe uvádzame štruktúru uhorskej stavovskej spoločnosti v 14. – 17. storočí). Ich cesta na vrchol mala atypický priebeh.

Začínali na Spiši v prvej štvrtine 15. storočia ako príslušníci drobnej šľachty z výsadnej oblasti spišských kopijníkov. Na rozdiel od iných aristokratických rodov Uhorska vstúpili dočasne do meštianskeho stavu, v rámci ktorého sa zapojili do diaľkoveho obchodu s kovmi a odtiaľ k baníckemu a hutníckemu podnikaniu. „Akumulovaný obchodný kapitál potom investovali do pozemkového vlastníctva, čím sa postupne ako zemepáni opäť vrátili k svojmu šľachtickému stavu“. Počas jedného storočia rod prežil medzi uhorskou aristokraciou len štyri generácie, ale v jeho radoch sa vystriedali: jeden uhorský miestodržiteľ Alexej I. 1490 – 1543, dvaja palatíni Juraj V. 1567 – 1616, Stanislav III. 1576 – 1625, jeden predseda Uhorskej komory František I. 1520 – 1574 a štyria biskupi: Ján IV. 1466 – 1520, Stanislav I. 1471 – 1540, Žigmund 1465 – 1512, František I. 1520 – 1574, (František I. bol v rokoch 1534 – 1557 nitrianskym biskupom, potom zanechal úrad biskupa a stal sa na želanie rodiny v rokoch 1556 – 1574 oravským županom).

Prvým z Thurzovskej rodiny, ktorý zažil obidve strany jednej mince bol Alexej Thurzo 1490 – 1543 prvorođený syn Jána Thurza III. 1437 – 1508 v druhom manželstve s Barborou Beckovou. Mal deviatich súrodencov: štyroch vlastných – Jána Václava 1493 – 1558 spišského grófa, Margarétu vydatú za Petra Peréniho, Katarínu, vydatú za Rajmunda Fuggera (1513) a Uršulu, ktorá zomrela v mladom veku v roku 1513; a piatich nevlastných starších súrodencov v manželstve otca s krakovskou meštiakou Uršulou Behmovou: Jána 1466 – 1520 od roku 1506 vrocavského biskupa, Juraja 1467 – 1521, ktorý viedol TFMS v B. Bystrici po otcovej smrti do roku 1517; Stanislava 1470 – 1540 od roku 1497 olomouckého biskupa, Hedvigu, vydatú za vrocavského faktora Hansa Metzlera a Magdalénu vydatú za Konráda Krupku.

Alexej ako píše Gabriella Erdélyi „dostal najmodernejšie humanistické vzdelanie, aké vo svojej dobe len dostať mohol“. Ako 20-ročný sa žení prvýkrát, keď za manželku pojal Annu Szatmáriovú neter Juraja Szatmáriho, ktorý bol nepostrádateľnou osobnosťou na kráľovskom dvore až do svojej smrti (1524). Práve tutorstvo Juraja Szatmáriho umožnilo Alexejovi vstúpiť na začiatku 16. storočia do sveta politiky a peňazi. Prvýkrát zastupuje rodinu Thurzovcov na verejnosti 6. októbra 1515 pri podpise zmluvy o ďalšom prenájme Ernstových majetkov v mene neprítomných bratov staršieho Juraja a mladšieho Jána Václava v prospech Thurzovsko-fuggerovskej obchodnej spoločnosti Ungarischer Handel, súčasťou ktorej bola Thurzovsko-fuggerovská mediarska spoločnosť (TFMS), ktorá sídlila v Banskej Bystrici. Na doporučenie rodiny Fuggerovcov a pod záštitou J. Szatmáriho prichádza v roku 1515 na kráľovský dvor Vladislava II. 1490 – 1516 aby tu chránil záujmy TFMS. Zásluhou J. Szatmáriho, sa Alexej pohyboval v kráľovských komnatách ako vo vlastnom dome. Na tomto poste si viedol podľa Hieronyma Balbu tak dobre, že kráľovský dvor opustil až tesne pred svojou smrťou a postupne zastával všetky dôležité úrady kráľovské úrady. Od najjednoduchších až po úrad miestodržiteľa uhorského kráľovstva (kráľovský tajomník 1519 – 1521, kráľovský komorník 1521 – 1524, kráľovský pokladník 1523 – 1527, miestodržiteľ Uhorska 1532 – 1542). V zlomovom roku 1515 sa stáva aj účastníkom kráľovských rokovaní v Bratislave o predmanželských zmluvách medzi rodinou Jagelovcov a Habsburgovcov. Po bratovi Jurajovi, ktorý potom ako sa priženil do Fuggerovskej rodiny odchádza z Uhorska (1517) do Augsburgu, postupne preberá už od roku 1516

jeho funkcie: kremnického komorského grófa do roku 1523, zvolenského župana do roku 1519. Tiež sa stáva ústrednou postavou v súdnom procese v rokoch 1516 – 1519, v ktorom mesto Banská Bystrica žaluje TFMS nakoľko táto porušuje výsady mesta. Súd sa skončil v neprospech mesta, pretože kráľovská rodina bola odkázaná na finančnú pomoc Thurzovcov a Fuggerovcov.

Mimoriadnou udalosťou v jeho živote je 25. máj 1517, keď mu Maximilán I. 1459 – 1519 udelil nemecký ríšsky barónsky titul, ktorý mu pootvoril cestu do magnátskeho stavu. Postavenie Alexeja sa na kráľovskom dvore mení potom, keď v roku 1521 prichádza 15-ročný Ľudovít II. 1506 – 1526 s manželkou Máriou Habsburskou 1505 – 1558 do Budína, aby sa ujal vlády v kráľovstve. Alexej sa stáva pre oboch manželov nepostrádateľnou osobou, ktorá ovláda život v Budíne (oficiálne sa ich kráľovská svadba uskutočnila v januári 1522). Človekom, ktorý posúval Alexeja Thurzu na najvyššie priečky uhorskej aristokracie bola manželka Ľudovíta II. kráľovná Mária ktorá s ním udržiavala nadštandardné vzťahy (zlé jazyky hovorili dokonca o intímnych vzťahoch). Prvou dvorskou funkciou bol kráľovský tajomník 1519 – 1521 a potom kráľovský komorník, ktorú zastával v rokoch 1521 – 1524. Toto miesto bolo spojené s uhorským barónskym titulom. Na konci roku 1521 odchádza kráľovský pár na dvojročný pobyt do Prahy. Po návrate do Budína v roku 1523 ho kráľovná Mária odmenila darovaním panstva Červený Kameň, majetkov v Tolníanskej stolici a hradov Šintava, Hlohovec a Tematín. Na druhej strane si kráľovná Mária (bola dominantná v manželstve s Ľudovítom II.) uvedomovala katastrofálny nedostatok financií v kráľovskej pokladnici, ktorý sa snažila riešiť menovou reformou a vyvlastnením TFMS.

Významnú úlohu pritom zohrával Alexej Thurzo, ktorý bol v tom čase kremnickým komorským grófom 1519 – 1523 a kráľovským pokladníkom-taverníkom 1523 – 1527. Išlo o zavedenie tzv. krátkej mince, čo viedlo k znehodnoteniu uhorskej meny a malo negatívny vplyv na hospodárstvo Uhorska a vyvolalo veľkú nespokojnosť uhorskej šľachty. Riešenie sa hľadalo v neprospech TFMS. Obeťným baránkom sa stal aj Alexej. Bol odvolaný z funkcie taverníka, kremnického komorského grófa a keď na uhorskom sneme v Hatvane v roku 1525 bolo prijaté rozhodnutie o vyvlastnení TFMS – Thurzovci a Fuggerovci boli obvinení z hospodárskeho rozvratu Uhorska sa Alexej dostáva na krátky čas do luxusného väzenia. Po týchto udalostiach sa musel Alexej rozhodnúť o svojej budúcnosti. Či zostane naďalej po boku Fuggerovcov alebo neodolá volaniu kráľovnej. V septembri roku 1525 sa rozhodol pre kráľovnú, ktorá si začala uvedomovať, že vyvlastnenie TFMS nebol ten správny krok pretože Fuggerovci sa obrátili na kráľovské rody Európy, ktoré vyvíjali silný tlak na kráľovskú rodinu v ich prospech. Pritom náhradné vedenie mediarskej spoločnosti nebolo schopné zabezpečiť chod spoločnosti na predchádzajúcej úrovni pred jej vyvlastnením. Navyiac mediarska spoločnosť nedokázala vyprodukovať peniaze pre kráľovský dvor. Nemožno sa preto čudovať, že kráľovský dvor hľadal cestu späť pre návrat TFMS.

Najprv vo februári 1526 Thurzovci a Fuggerovci zasadli za spoločný stôl, kde sa Fuggerovci dozvedeli, že ich partneri odchádzajú zo spoločného podniku. Keďže Jakub Fugger zomrel v decembri 1525, vedenie prevzal jeho synovec Anton. Vzájomné vyúčtovanie prinieslo negatívne saldo v prospech Thurzovcov. Konečné vyúčtovanie prebehlo až v roku 1535, odstúpením Červeného Kameňa Fuggerovcom, pričom nový majiteľ doplatil Thurzovcom zostatkovú cenu vo výške 107 000 zlatých. V apríli 1526 rokuje Anton Fugger s kráľovskou stranou o ich návrate do TFMS. Vyjednávateľom za kráľovskú stranu je Alexej Thurzo. V máji roku 1526 podpisuje Alexej, ktorému bola vrátená funkcia taverníka, tajnú dohodu s Fuggerovcami podľa ktorej sa stáva ich tajným spolupracovníkom na kráľovskom dvore za vysoký honorár. O krátky čas prichádza od Fuggerovcov na jeho konto 20 až

30 tisícová pôžička, ktorú staronový taverník využil na razenie nových mincí. Tým sa potvrdila skutočnosť, že Alexej Thurzo sa stal nepostrádateľnou osobou pre obidve znepriatelené tábory. Keď Ľudovít II. odchádzal do bitky pri Moháči, opaterou nad manželkou poveril Alexeja Thurzu a vesprémskeho biskupa Tomáša Szalaházyho, ktorí po obdržaní správy o porážke pri Moháči opustili Budín a odcestovali do Bratislavy. Smrť Ľudovíta v slepom ramene Dunaja spôsobila, že kráľovná vdova hľadá nové politické riešenie v krajine. V Uhorsku totiž kráľovné nevládli a najmocnejší žijúci uhorský šľachtic, sedmohradský vojvoda Ján Zápoľský sa chystal zmocniť sa uhorského trónu. Alexej si uvedomoval, že zastaviť Turkov po Moháči mohol vojensky len mocný rod Habsburgovcov. Pod vplyvom kráľovnej riešil situáciu tým, že sa podujal podporiť brata kráľovnej Márie Ferdinanda I. 1503 – 1564) v jeho úsilí získať uhorský trón. Nemalú úlohu zohrala aj skutočnosť, že na ich strane stála bohatá rodina Fuggerovcov.

Medzičasom sa Ján Zápoľský obrátil na Alexeja so žiadosťou presvedčiť Máriu vdovu aby sa stala jeho manželkou, čo bolo striktné zamietnuté a udalosti nabrali rýchly spád. Do konca roka 1526 časť uhorskej šľachty zvolila Jána Zápoľského uhorským kráľom a druhá časť za aktívnej podpory Alexeja Thurzu Ferdinanda 16. decembra tiež uhorským kráľom, ktorý svoju sestru kráľovná Máriu menoval miestodržiteľkou Uhorska. Túto funkciu vykonávala od januára 1527 do konca augusta 1527 a potom opustila Uhorsko. Do funkcie miestodržiteľa Holandska v rokoch 1531 – 1555 ju vymenoval brat Karol V. 1500 – 1558. Po korunovaní Ferdinanda v Uhorsku 3. novembra 1527 bol Alexej Thurzo menovaný krajinským sudcom (1527) a Ferdinand mu daroval 6 hradov: Spiš, Richňavu, Gelnicu, Bojnice, Likavu a Oravu s panstvom a sedem miest: Gelnicu, Smolník, Hernádnemeti, Vámos, Rudabanyu, Gönc, Telkibanyu, Cejkov a v roku 1528 panstvo Pápu v Maďarsku. K spišskému hradu bola pripojená hodnosť spišského župana. Lenže Alexej tieto donácie v skutočnosti neprevzal. Vzťahy medzi nimi boli na bode mrazu. Kráľ situáciu riešil vymenovaním A. Thurzu a Tomáša Szalaházyho-vesprémskeho biskupa v roku 1529 za miestodržiteľov Uhorska. Alexej odpovedal tak, že sa stiahol z politického života a vzťahy s kráľom zostali napäté do roku 1531. V tomto roku bol menovaný dedičným spišským županom. Problém sa definitívne vyriešil o rok neskôr, keď sa stal miestodržiteľom Uhorska, čím vstúpil do čela uhorských magnátov. Desiat rokov úspešne vykonával funkciu miestodržiteľa. Koniec roku 1542 zastihol Alexeja ťažko nemocného a 25. januára 1543 naposledy vydýchol v Levoči, kde bol pochovaný vo farskom kostole sv. Jakuba.

Alexej bol dvakrát ženatý. Prvou manželkou bola spomínaná neter Juraja Szatmáriho Anna. Ich dcéra Uršula zomrela krátko po narodení. Rodina žila v Budíne. Bezdetné manželstvo prinútilo 38-ročného Alexeja ponáhľať s druhou ženbou, aby nahromadené bohatstvo mal komu zanechať. Druhú nevestu si našiel v osobe ovdovelej len 21-ročnej Magdalény Séci rodenej Székely ab Ormosd. Manžel Tomáš Séci našiel smrť pri Moháči a doma zanechal dve malé deti: Štefana a Margitu. Z obdobia dvorenia medzi Alexejom a Magdalénou sa zachoval v pozostalosti Alexeja milostný dopis. Podľa literatúry ide o prvý ľúbostný list v maďarčine z 9. septembra 1528 tohto znenia: „Milovaná panna Magdaléna! Neochladli moje city, mám ťa najradšej zo všetkých. Včera som napísal o dôvodoch, ktoré mi zabránili stretnúť sa s tebou. Časom pochopíš, prečo som nemohol pricestovať do Lendavy. Preto ťa prosím, milovaná panna, nerob si ťažkú hlavu a neprikladaj tomu význam.

Z celého srdca si vŕcne prajem byť s tebou. Mali by sme sa o tom pohovárať, ak sa nám poskytnie priestor a čas. Nech ťa pán boh opatruje vo veľkom zdraví, moja milovaná Magdaléna na nás nezabudni!“

Magdaléna priviedla Alexejovi na svet dve dcéry Annu a Alžbetu, ktoré sa stali najvyhľadávanejšími nevestami v Uhorsku, každá s venom 40 000 zlatých. Magdaléna sa po Alexejovej smrti vydala aj tretíkrát za Jána Pernštejna. V tomto manželstve sa narodila dcéra Katarína, ktorá sa vydala za Ecka Grafa zu Salm und Neuburg. Prvorodená Anna sa vydala za krajinského sudcu Andreja Bátorého, manželstvo zostalo bezdetné a druhorodená Alžbeta sa vydala za Jaroslava Pernštejna. Bol to syn tretieho manžela jej matky Jána Pernštejna. Toto manželstvo Alžbety

bolo nešťastné, vzal si ju kvôli jej bohatstvu (spomínaných 40 000 zlatých). Podľa prameňov sa prepil k smrti. Zomrel v roku 1552. Alžbeta s povestou nemravnej ženy a veľkým bohatstvom zostala naďalej stredobodom záujmov mužov. Vydala sa druhýkrát za Adama Ungnáda a nakoniec za Júliusa Grafa zo Salmu a Neuburgu. Zomrela v roku 1583 v Šintave, v ktorej rodicia prežili celý rodinný život. Alexej udržiaval bohaté styky s významnými humanistickými spisovateľmi. Napr. Erasmus Rotterdamský mu venoval výklad Plutarchovej knihy *De non irascendo* 1527. Valentín Eck v čase jeho pôsobenia na Slovensku mu venoval spis *De reipublicae administratione dialogus* 1520 a bol vychovávateľom jeho detí.

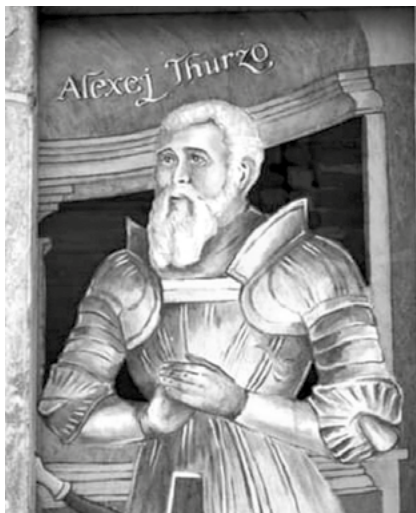
Zhoršenie zdravotného stavu na konci roku 1542 prinútilo Alexeja napísať poslednú vôľu. Manželke Magdaléne poručil polovicu trenčianskeho hradu, druhú polovicu dostali dcéry plus Šintavský, Hlohovecký a Tematínsky hrad. V závere testamentu im venoval i Piešťany. Aj klenoty a ostatné

cennosti uložené na šintavskom hrade odkázal manželke a dcéram. Ak by však dcéry zomreli bez potomkov, dedičstvo odkázal bratom a ich potomkom Jánovi, Bernardovi a Krištofovým deťom. Bratom odkázal tiež Rudabánu a Richňavský hrad, synovcovi Františkovi Nitriansky hrad. Spišský a Bojnický hrad odkázal bratovi Jánovi Václavovi, v prípade úmrtia ďalším mužským potomkom rodiny. Mestu Levoči venoval neskorogotický dom v Košiciach tzv. Levočský dom a 10 tisíc zl. na štipendiá pre kazateľa, dvoch študentov a na podporu chudobných. Väčšiu finančnú čiastku venoval pre nemocnice v Bratislave, Trnave a Hlohovci, kde podporoval rozvoj evanjelických škôl.

Alexej testamentárne určil aby ho pochovali vo farskom kostole sv. Jakuba v Levoči. Ním počínajúc obnovil rodinnú tradíciu aby boli v Levoči pochovaní s najbližšími príbuznými tí príslušníci rodu, ktorí zdedili hodnosť spišského župana. (Je pravdepodobné, že meštiansky príslušníci rodu Thurzovcov z 15. storočia boli pochovaní v tomto kostole). Náhrobnú dosku A. Thurzovi vytvorili v dielni Loya Heringa v Eichstädte. Objednala ju vdova Magdaléna. Ďalej nariadil objednať jeho otcovi dôstojnú a ozdobnú náhrobnú pamiatku na ktorú uvedú mená synov Jána, Stanislava, Juraja, Jána Václava a jeho-Alexeja. Prvú manželku Annu rod Szatmáriovú nechal pochovať na panstve svojho brata Stanislava vo Vyškove na Morave. Do jeho hrobu v Levoči pochovali jeho dcéru Annu a tiež druhú manželku Magdalénu Székelyovú z Ormosdu. Dcéra Alžbeta našla posledný odpočinok vedľa tretieho manžela vo Viedenskom kláštore sv. Dorothey.

Jozef Ďuriančík

pokračovanie nabadúce

Alexej Thurzo

Bichorova smrť – príbeh zo XIV. storočia

Matúš Čák Trenčiansky
Zdroj: Wikipédia

V jednej z predchádzajúcich povestí sme sa zoznámili s osudmi šľachtica Raduna, člena kráľovskej družiny Ondreja II. a Bela IV. Jeho potomkovia žili na svojich majetkoch v okolí Zvolena. Radunovi vnuci Bichor a Zubrata, synovia komesa Tobiaša zo Zvolena, boli prvými zemepánmi v Zolnej. Územie obce dostali donáciou kráľa Ondreja III. v r. 1290. Za vojenské zásluhy neskôr získali aj ďalšie majetky. V Zolnej dali postaviť kostol, pôvodne zasvätený sv. Štefanovi, ktorý stojí dodnes. Komes Zubrata (+1336) a jeho brat Bichor (+ asi 1313) vynikli vo viacerých vojnách vedených kráľom Ondrejom III. Bichor, známy ako udatný bojovník, bol r. 1294 ťažko ranený pri obliehaní hradu v Biharskej župe. Stalo sa to počas vojenského ťaženia proti kráľovým odporcom, bratom z rodu Borša (hrad Adrian v dnešnom Rumunsku).

Okolo r. 1310 sa Bichor dostal do sporu s Tomášom z Radvane, lupčianskym kastelánom a prívržencom Matúša Čáka. Nepriateľstvo oboch rodín vyvrcholilo zavraždením Bichora. O týchto udalostiach hovorí nasledujúci príbeh.

Jeseň roku Pána 1312

Do kúrie zolnianskeho zemepána vchádza ustarostený správca. „Veľkomožný pane,“ hovorí.

„Lupčianski hradní vojaci prepadli Vaše povozy s drevom po ceste z Čerína. Troch pohoničov zranili, kone a vozy s nákladom ukradli.“

„Je isté, že to boli Radvanského ľudia?“ pýta sa zemepán.

„Áno, veľkomožný pane,“ odpovedá správca. „Jedného z nich sme dostali. Už sa priznal.“

Pán Bichor sa zamračil. Nebol to prvý prípad lúpeže v kraji. Zemanom zo susedstva i jeho príbuzným sa už neraz stalo, že im neznámi ozbrojenci odohňali niekoľko kusov rožného dobytko zo stáda. Pastierov zbili a poviažali. Inokedy odvliekli poddaných. Krádeží a násilností každým rokom pribúdalo. Darmo sa poškodení domáhali svojho práva u kráľovského sudcu.

Teraz však majú dôkaz, že sa činu dopustil lupčiansky hradný kapitán so svojimi pomocníkmi. Verného familiára Pavla preto so šiestimi jazdcami vyslal na Lupčiansky hrad so žiadosťou o vysvetlenie a vrátenie odcudzených vecí.

Hradná stráž Bichorových mužov zďaleka spozorovala. Jazdci zastavili kone. Jeden panoš išiel napred. Pozdravil a ohlásil návštevu u hradného kapitána v súrnej veci. Žiadna odpoveď. Strážcovia zmizli. Napokon sa z veže pri bráne ozve hlas:

„Náš kapitán odkazuje Tvojmu pánovi, že sa s ním nemá o čom rozprávať. Ak má urodzený pán Bichor nejakú sťažnosť, nech sa obráti na palatína Čáka v Trenčíne!“

Bola to zrejma urážka. Pavol popchol bičikom koňa a so sprievodom odcválal. Po návrate ihneď upovedomil pána.

V Bichorovi sa vzbúrila krv.

Príslušníci Bichorovho rodu vždy verne slúžili kráľom z rodu Arpádovcov. Sám Bichor aj s bratom neraz preliali krv na vojenských výpravách. To všetko je však minulosť. Po smrti kráľa Ondreja zavládlo v krajine bezprávie. Kráľ Karol nemá dost síl a prostriedkov na ovládnutie kráľovstva. Lupčiansky hradný kapitán je prívržencom mocného Matúša Čáka. A Čák ovláda podstatnú časť Zvolenskej župy. So svojimi stúpencami sa dopúšťa násilností, prepadáva a vykráda kláštory a kostoly, zaberá majetky zemanov. Bichor, jeho brat Zubrata a väčšina príbuzenstva sa držia stranou od konfliktu bývalého palatína a korunovaného panovníka. Doposiaľ sa im táto taktika vyplatila.

S rodom Radvanských mali majetkové spory už oddávna. S Tomášom Radvanským prišiel Bichor do priameho konfliktu predvlni. Bolo to na hostine v kráľovskom poľovníckom zámku vo Víglaši. Radvanský sa vtedy neúctivo vyjadril o rytieroch bojujúcich kedysi pod kráľovskou zástavou. Len-len je vtedy netašili meče. Spolustolovníci ich od seba odtrhli. Odvtedy sa jeden druhému vyhýbali. Čákoví stúpenci trochu skrotli po porážke spojeneckých Omodejovcov pri Rozhanovciach. Ale ako vidieť, znovu sa začínajú roztahovať. A tentoraz Tomáš Radvanský priamo zaútočil na jeho ľudí a majetok.

Rozhodol sa konať. Najprv sa však bolo treba poradiť. Hneď na druhý deň vyslal posla s odkazom a pozvaním pre bratancov a príbuzných v Hronseku, Vlkanovej, Čeríne, Ponikách a Mičinej.

V nedeľu bolo na Bichorovom dvorci od rána rušno. Na poradu sa dostavili bratanci komes Pavol s bratmi Štefanom a Benedikom, komes magister Filip s bratmi Tomášom a Gálom i magister Ján s bratom Martinom. Kvôli bezpečnosti každého z nich sprevádzalo niekoľko ozbrojených mužov.

Hostia sa usadili v sieni za dubovým stolom.

„Páni bratia,“ prehovoril Bichor sediaci za vrchstolom. „Žijeme v neistých časoch. Výčiny Čákových stúpencom nepoznajú hraníc. Kráľ je ďaleko. Zvolal som Vás preto, aby sme sa poradili ako obrániť seba a svoje majetky.“

Prítomní páni jeden po druhom preberali situáciu v krajine, preklínali zlé časy a nenásytnosť oligarchov. Dohodli sa na posilnení svojich sídel a vzájomnej podpore v núdzi. Poradu skončili obedom, hojne zapíjaným dobrým vínom. Potom sa hostia rozlúčili s domácim pánom. Pri odchode sa objali a ubezpečili o susedskej láske a pomoci.

Nasledujúce dni boli rušné. Pán Bichor sám riadil opevňovacie práce na svojom dvorci. Vykopali priekopu, opravili a zvýšili palisádu okolo kúrie. Získali naviac aj pár ozbrojencov. Úroda bola dobrá, sýpky sa zaplnili. Nedostatku sa nemuseli obávať.

Zima uplynula bez zvláštnych udalostí.

V jeden jarný deň pricválal do Zolnej akýsi jazdec.

„Urodzený pane!“ vyrazil udýchane. „Lupčianski vojaci zapálili sýpku a zaútočili na dom pána Pavla z Čerína. Tvoj bratanec a môj pán Ťa žiada o urýchlenú pomoc.“

„Do zbrane a na kone!“ prikazuje Bichor.

Na čele ozbrojených jazdcov odcválal k Čerínu. Po príchode sa im naskytol neutešený pohľad. Dedinské chalupy boli v plameňoch. Pred bránou vyrabovaného dvorca leží niekoľko padlých a ranených. Medzi nimi aj Pavol, pán dvorca. Bichor zosadá z koňa a pristupuje k nemu.

„Kto to bol, kto Vás napadol?“ pýta sa. „Radvanský a jeho ľudia...“ znie odpoveď.

„Za mnou!“ zavelil Bichor.

Znovu vysadá na koňa a s vytaseným mečom uháňa smerom na Lupču. Netuší, že sa ženie do nastrojenej pasce.

Čerín skutočne napadol Tomáš Radvanský. Sám Čák mu dovolil napádať tých, čo nepatria k nemu. Teraz sa to chystal využiť vo svoj prospech. Časť svojich ľudí poslal s odcudzenými vecami napred, na hrad. So skupinou asi 30 jazdcov kryl ústup. Z lesa napadol približujúci sa oddiel. Spoznajúť vodcu, sa Radvanského muži hnali s vytasenými mečmi k Bichorovi. Bol to krátky a nerovný boj. Pán Bichor už nebol najmladší, síl mal však ešte dosť. Oháňal sa mečom, odrážal útoky nepriateľov. Pobádal koňa, usilujúc sa dostať k Radvanskému. Časť jeho sprievodu podľahla presile. Jeden z lupčianskych zbrojnošov na rozkaz svojho pána zdvihol kušu. Zasvišťal šíp a pán Bichor zasiahnutý padá z koňa. Radvanský dosiahol, čo chcel. Zbavil sa soka a domov sa vracia s tučnou korisťou.

Ján a Martin, páni z Mičinej, ponáhľajúci sa bratancovi na pomoc, už prišli neskoro...

Mŕtveho previezli do Zolnej. Po nevyhnutných prípravách ho pochovali v krypte miestneho kostola, ktorého bol patrónom. Komes Zubrata nad bratovým hrobom prisahal pomstu a spravodlivosť. Vzápätí odišiel do Budína a podal žalobu na Tomáša, syna Dionýza z Radvane.

Netrvalo dlho a krajiný sudca vyzval obžalovaného, aby zložil prisahu, že vo veci obžaloby komesa Zubratu je nevinný a čistý. Tomáš Radvanský sa musel dostaviť pred príslušnú kapitulú a v prítomnosti 100 svedkov zložiť predpísanú prisahu. Spor bol ukončený zmierom. Pán Tomáš Radvanský bol zaviazaný vyplatiť pozostalým 50 mariek striebra.

Niektorí blízki a príbuzní nebohého pána Bichora zo Zolnej však náhradu nerespektovali. Vydrancovali a spustošili majetky Dionýza Radvanského. Napadli aj samého Tomáša Radvanského.

Komes Zubrata i jeho brat Bichor zomreli bez potomkov. Ich majetky zdedil Tomáš Zolnay, syn ich bratancia Benedikta z rodu komesa Raduna.

Radoslav Mandalík

Bitka pri Rozhanovciach, 15. júna 1312 (Zdroj: Obrázková kronika)

Fluorit, pestrofarebné kvety z podzemia

Vzorec:	CaF_2
Tvrdosť:	4
Hustota:	3,2 - 3,6 kg.dm ⁻³
Vryp:	Biely

Minerál poznajú ľudia už od pradávna. Už Rimania ho spracovávali ako ozdobný kameň. Baníci si všimli, ktorí sa stretávali v podzemí s fluoritom ho pre svoje nádherne sfarbenými kryštálmi nazývali aj rudnými kvetmi. U nás sa nazýval aj kazivec, pretože sa verilo, že minerál kradne rudu. Ale baníci a spracovatelia rúd si všimli inú jeho vlastnosť: prímes minerálu znižuje teplotu tavenia kovu od čoho získal svoje pomenovanie. Názov pochádza z latinského fluore – čo znamená tiecť. Minerál kryštalizuje v kockovej – kubickej kryštálovej sústave. Vytvára

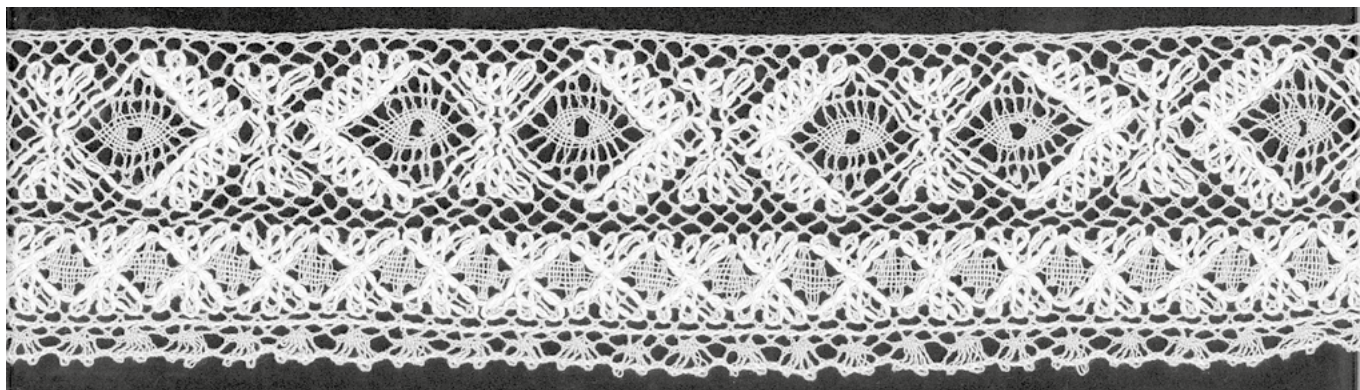
oktaedrické kryštály, ktoré sú často zdvojené. Môže byť aj celistvý alebo zrnitý. Úžasná je jeho farebná rozmanitosť. Môže byť bezfarebný, biely, ružový, žltý, hnedý, zelený, modrý a rôzne farby sa môžu vyskytovať aj na jednej drúze kryštálov. Má sklený lesk a je priehľadný až priehľadný. V ultrafialovom svetle svietilkuje.

Vo svete sa tento minerál vyskytuje veľmi často a patrí medzi bežné minerály, ale na Slovensku je pomerne vzácny. Nachádza sa v oblastiach s horúcou minerálnou vodou a známy je z Banskej Štiavnice. Ústna tradícia dochovala aj údajné nálezky z Ľubietovej.

Richard R. Senček

Banícka paličkovaná čipka

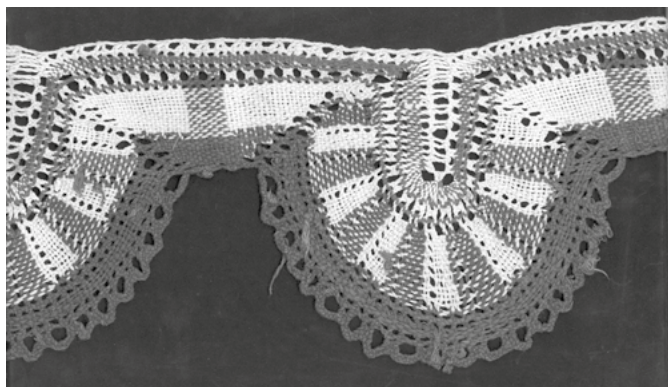

Špaňodolinská paličkovaná čipka s vejárikovitými zúbkami, zo zbierok SSM

Najstaršie známe paličkované čipky sa na Slovensku pletli zo zlatých a strieborných nití a používali sa na oltárne rúcha a ako ozdoba šľachtického odevu. Potom prešli čipky do meštianskej bytovej a odevnej kultúry a napokon sa stali súčasťou aj ľudových odevov. V Európe sa paličkované čipky objavujú od 16. storočia. Ich pôvod niektorí odborníci kladú do Talianska, iní zas do Španielska či Dalmácie.

Pôvod paličkovanej čipky na našom území môžeme hľadať v čase nemeckej kolonizácie. Pletli ju ženy v baníckych osadách, aby tak finančne pomohli svojim rodinám. Okolité príroda tu totiž neposkytovala veľa možností pre poľnohospodárstvo a hospodárska situácia sa zhoršila, keď bane začali pomaly od 16. storočia upadať. Z paličkovania čipiek sa tak stalo významné doplnkové zamestnanie. Avšak bola to namáhavá a málo výnosná práca. Strediskami výroby paličkovaných čipiek boli obce v okolí Banskej Štiavnice, Hodruše, Kremnice, Banskej Bystrice a Solnej Bane pri Prešove. Z týchto oblastí sa výroba čipiek rozšírila na sever do Liptova a na juh do Hontu a Novohradu.

V závislosti na prostredí vyúsťil vývoj paličkovanej čipky na našom území do dvoch foriem, a to do čipky baníckej a roľníckej. Banícka čipka sa vyznačovala pomerne jednoduchou univerzálnou podobou. Najčastejšie bola jednofarebná, biela alebo krémová, pletla sa aj z kovových nití. Bola redšia, mäkkšia a priehľadnejšia.

Štáhororská paličkovaná čipka - krajce, zdroj SSM

Táto čipka sa robila vždy na predaj. Roľnícka čipka sa zas vyznačovala veľkou pestrosťou. Farebné a motivicky sa prispôbovala tradičným formám ľudového odevu a najmä výšivke. Roľnícke čipky ženy pletli pre svoju vlastnú potrebu, prípadne pre najbližšie okolie.

V 18. storočí čipky na Slovensku už dosahovali vysokú estetickú i technickú úroveň. Z tohto obdobia sú správy, že ich predávali čipkári – priekupníci z Ľupčianskeho panstva na Dolnú zem, do Chorvátska, Slavónie, Sedmohradska. V roku 1814 Kristián Andrej Zipser píše, že čipkári nakupovali každý piatok na trhu v Banskej Bystrici modrotlač a obyčajné čipky, ktoré pletú ženy baníkov na Starých Horách, v Španej Doline a v Kremnici. Zipser uvádza "na základe spoľahlivých prameňov", že dva roky pred napísaním jeho článku sa za jeden deň predalo čipiek za desať až dvanásťtisíc zlatých.

V niektorých obciach sa však popri baníckom type vyvinuli aj čipky s regionálnymi znakmi ako čipky starohorské a čipky špaňodolinské. Oblúbeným doplnkom na odevoch a textíliách v roľníckom prostredí boli starohorské čipky, tzv. krajce. Krajcové čipky sa robili najmä z bielej bavlnenej priadze, niekedy s jedným, inokedy viacerými pásmi farebnej bavlny, ktorá čipku zladila s textíliou. Sú to pomerne jednoduché čipky, ktoré dosahujú šírku od 5 do 10 cm. Na Horehroní, v okolí Banskej Bystrice a Zvolena bola zas oblúbená starohorská čipka s červenou vlnovkou v strede. Spájala dve poly plátna na kútnych plachtách a obrusoch.

Špaňodolinskú čipku charakterizovala dierkovaná riečička a vpletaná hrubšia niť. Hrubá niť sa do čipky vpletala preto, aby kontrast hrubých a riedkych plôch čo najväčšie vynikol. Ak mala slúžiť na lemovanie textilnej súčiastky, mala na vonkajšom okraji drobné vejárikovité zúbky. V minulosti boli špaňodolinské čipky určené na odev roľníckeho obyvateľstva najmä v oblasti na juh od Banskej Bystrice, Zvolena a na východe v okolí Bardejova. Boli súčasťou aj ženských čepcov kápiek z Horehronia, preto sa im hovorievalo aj kápkové čipky.

Jana Koltonová, Stredoslovenské múzeum

**TOTO ČÍSLO VYŠLO BEZ
FINANČNEJ PODPORY
MESTA BANSKÁ BYSTRICA**

**S FINANČNOU PODPOROU
BANSKOBYSTRICKÉHO
SAMOSPRÁVNEHO KRAJA**

**BYSTRICKÝ
PERMON**

Webové sídlo vydavateľa: www.dicu.sk; Webové sídlo časopisu: www.permonevue.sk; Štatút časopisu zverejnený: <https://www.permonevue.sk/wp-content/uploads/2020/11/Sta-tut-Bystrickeho-Permona.pdf>; ISSN pre tlačnú verziu: 2585-9420; ISSN pre elektronickú verziu: 2729-7977; Registračné číslo: OÚ-OPT-1/2003. EV 5980/21. Elektronická podoba a archív čísel je dostupná na internete: <https://www.permonevue.sk/archiv-cisel/>; Facebook: <https://www.facebook.com/BystrickyC3%BD-Permon-209485485741711>. Uzavierky jednotlivých čísel: 15. februára; 15. mája; 15. augusta a 15. novembra.

Vydavateľ a adresa redakcie: OZ Diversitas Culturae; Tr. SNP 7/1777; 97401 Banská Bystrica; IČO 51044536, Vychádza štvrtročne; Šéfredaktor: PhDr. RNDr. Richard R. Senček, PhD. Výkonná redaktorka a administrátor: Anna Senčeková & Samuel; Čestný šéfredaktor: Ing. Pavel Gender; Redakčná rada: Ján Baláz; Mgr. Jozef Ďuriančík; Ing. Július Burkovský; Mgr. Eva Furdíková; PhDr. Filip Glocko; PaedDr. Bohuslava Gregorová, PhD.; doc. PaedDr. Pavel Hronček, PhD.; Jazykový korektor: Helena Hámořská;

Creative Commons: BY NC SA